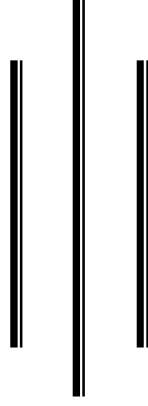

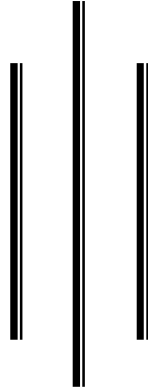
बदलिंदो जीविकोपार्जन : पर्सा, वीरगंजका डोमहरुको एक
समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र
विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आवश्यकता

परिपूर्तिको लागि तयार गरिएको

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

मधुप कुमार कार्की

क्रमाङ्क : ३९६/०६४-६५

समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गतक समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि प्रस्तुत गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत “बदलिंदो जीविकोपार्जन : पर्सा, वीरगंजका डोमहरुको एक समाजशास्त्रीय अध्ययन” विषयक शोधपत्र श्री मधुप कुमार कार्कीले मेरो निर्देशन, सुझाव तथा सुपरिवेक्षणमा तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको कार्यप्रति सन्तुष्ट छु । अतः शोधपत्रको अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
श्री डम्बर चेम्जोड

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर

मिति: २०७०/०९ /०८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

स्वीकृति पत्र

‘बदलिंदो जीविकोपार्जन : पर्सा, वीरगंजका डोमहरुको एक समाजशास्त्रीय अध्ययन’
शीर्षक राखि समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको
स्नाकोत्तर तह दोस्रो वर्षका श्री मधुप कुमार कार्कीले प्रस्तुत गर्नु भएको शोधपत्रलाई
स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

प्रा.डा. ओम गुरुङ्ग
(विभागीय प्रमुख)

.....

श्री डम्बर चेम्जोङ
(शोध निर्देशक)

.....

डा.विनोद पोखरेल
(वाह्य परीक्षक)

.....

मिति:- २०७०/०९/०८

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत “बदलिंदो जीविकोपार्जन : पर्सा, वीरगंजका डोमहरुको एक समाजशास्त्रीय अध्ययन” शिर्षकको शोधपत्र प्रस्तावना कार्यदेखि अन्त्यसम्म आफ्नो अमूल्य समय दिइ आवश्यक निर्देशन, सल्लाह, सुझाव एवम् प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रीय विभागका प्राध्यापक श्री डम्बर चेम्जोङ्ज्यूप्रति हृदयदेखि नै आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र तयारीको क्रममा स्वीकृति प्रदान गरी अनुसन्धान गर्ने अवसर दिनु हुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. ओम गुरुङ्गज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । समय-समयमा विभिन्न सल्लाह तथा सुझाव दिनुहुने विभागका सम्पूर्ण गुरु-गुरुआमाहरुप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्रका क्रममा आवश्यक सूचनाहरु उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउनु हुने वीरगंजका सम्पूर्ण डोम समुदायका दाजुभाई तथा दिदीबहिनीमा धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । मसँगै अध्ययन क्षेत्रमा तथ्याङ्क संकलन गर्न सहयोग गर्ने आत्मीय मित्र विवेक बजगाईंलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । भौतिक तथा आर्थिक सहयोग गरी उच्च शिक्षासम्म पढ्ने अवसर दिनुहुने मेरा आदरणीय बुबा पद्मलाल विश्वकर्मा र आमा उर्मिलादेवी विश्वकर्माप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसै गरी शोधपत्र लेखन कार्यमा सहयोग गर्नुहुने मेरा अत्यन्त प्यारा सहपाठी मित्रहरु ठग प्रसाद पौडेल (खगेन्द्र) र विनोद खड्का पनि धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

मधुप कुमार कार्की

बल्खु, काठमाडौं

बिषय सुची

	पृष्ठ संख्या
अध्याय एक : परिचय	१-६
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	५
१.४ अध्ययनको महत्व	५
अध्याय दुई : सन्दर्भ सामग्रीको पुनरावलोक	७-१३
२.१ जीविकोपार्जन सम्बन्धी गरिएको अध्ययन	७
२.२ अन्य जातजातिको बारेमा गरिएको अध्ययन	९
२.३ अन्य दलित जातिका बारेमा गरिएको अध्ययन	१०
२.४ डोम जातिको बारेमा गरिएका अध्ययन अनुसन्धान	१२
अध्याय तीन : अनुसन्धान विधि	१४-१७
३.१ अनुसन्धान क्षेत्रको छनौट	१४
३.२ अनुसन्धान ढाँचा	१४
३.३ नमुना छनौट	१४
३.४ तथ्याङ्कको प्रकृति र स्रोत	१५
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि	१५
३.५.१ प्रश्नावली	१५
३.५.२ घरधुरी सर्वेक्षण	१५
३.५.३ अन्तरवार्ता	१६
३.५.४ सहभागीतामूलक अवलोकन	१६
३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण	१६

३.७	अध्ययनको सीमा	१६
अध्याय चार : अध्ययन क्षेत्रको परिचय		१८-३०
४.१	वीरगञ्ज शहरको परिचय	१८
४.२	जातिगत आधारमा वी.उ.म.न.पा. को जनसंख्या	१९
४.३	सामाजिक र साँस्कृतिक अवस्था	२१
४.४	भाषा	२१
४.५	धर्म	२२
४.६	खानपान र रहनसहन	२३
४.७	उमेर र लिङ्गका आधारमा वीरगंज उ.म.न.पा १ र ९ को जनसंख्या	२३
४.८	पारिवारिक संरचना र सम्बन्ध	२४
४.९	वैवाहिक प्रचलन	२६
४.१०	चाडपर्वहरू	२७
४.१०.१	डोम समुदायका आफ्नै देवी-देवता र चाडपर्वहरू	२७
४.१०.२	हिन्दू देवी-देवता र चाडपर्वहरू	२८
४.११	भेषभूषा र आभूषण	२९
४.१०	शैक्षिक अवस्था	२९
अध्याय पाँच : डोमहरूको जीविकोपार्जनको तरिका		३१-३५
५.१	परम्परागत पेशा	३१
	५.१.१ बाँसको काम	३१
	५.१.२ पशुपालन	३२
५.२	वर्तमान आर्थिक अवस्था	३३
अध्याय छ : डोमहरूको जीविकोपार्जनमा परिवर्तन ल्याउने कारणहरू		३६-४३
६.१	फोहर सरसफाईको काम	३६

६.२	शिक्षा	३८
६.३	नोकरी/सेवा	४१
६.४	पूँजीवादी बजार बिस्तार	४२
अध्याय-सात : जीविकोपार्जनमा आएको परिवर्तन र त्यसको प्रभाव		४३-४७
७.१	डोमहरुको जीविकोपार्जनमा आएको परिवर्तन	४४
७.१.१	सामाजिक र साँस्कृतिक प्रभाव	४४
७.१.२	आर्थिक प्रभाव	४५
७.१.३	शैक्षिक प्रभाव	४६
७.१.४	राजनीतिक प्रभाव	४६
अध्याय आठ : सारंश र निश्कर्ष		४८-५४
८.१	सारंश	४८
८.२	निश्कर्ष	५३
अध्ययन क्षेत्रका केही तस्वीर		५४-५६
सन्दर्भसूचि		५७-५८
घरधुरी सर्वेक्षण प्रश्नावली		५९-६३
विशिष्ट प्रश्नावली		६४

तालिका सुची

पृष्ठ संख्या

तालिका नं. १ : वीरगंज उपमहानगरपालिकाभरि विभिन्न जातजातिको उपस्थितिको वर्गीकरण	२०
तालिका नं. २ : वीरगंज उपमहानगरपालिकाको भाषिक आधारमा जनसंख्याको वर्गीकरण	२२
तालिका नं. ३ : उमेर र लिङ्गका आधारमा वीरगंज उ.म.न.पा १ र ९ का डोमहरूको जनसंख्या	२४
तालिका नं. ४ : डोम जातिको पारिवारिक बनावट	२५
तालिका नं. ५ : डोम महिलाको बैवाहिक उमेरको वर्गीकरण	२६
तालिका नं. ६ : अध्ययन गरिएको जनसंख्यामा डोमहरूको शैक्षिक अवस्था	३०
तालिका नं. ७ : पेशाको आधारमा अध्ययन जनसंख्याको वितरण	३४
तालिका नं. ८ : सरसफाइ बाट वार्षिक आमदानी	३८
तालिका नं. ९ : अध्ययन क्षेत्रमा बच्चाहरुप्रतिको अभिभावकको शैक्षिक आकांक्षा	३९
तालिका नं. १० : अध्ययन क्षेत्रका डोमहरूको नोकरी/सेवा	४१